

Hluhluwe-iMfolozi Park

Nejstarší chráněné území v Africe připomíná dramatickým vývojem archu Noemovu

František Pelc

Afrika vyniká nejvyšší druhovou rozmanitostí savců ze všech kontinentů. Bohužel se rozsah málo narušeného přírodního prostředí za posledních pár desítek let s výjimkou několika řídce zalidněných zemí, jako je Namibie, Botswana, Zambie, Gabon, Kongo, Středoafrická republika nebo Jižní Sudán, většinou rozmělnil na různě velké střípky, které v lepším případě požívají územní ochranu.

Velký meandr řeky Hluhluwe, jedné z osnovních a trvalých vodotečí parku

Kde hledat příčiny

K hlavním příčinám tohoto stavu patří exponenciálně narůstající počet obyvatel (zdvojnásobení populace během třiceti let není vzácností), vyžadující přeměnu přírodních ekosystémů na zemědělskou půdu a lidská sídla. Dokonce i tam, kde ještě přírodní krajiny zůstávají, si obrovskou daň vybírá pytláctví, chráněná území nevyjímaje. Dobře řízené národní parky a rezervace s udržitelným rozvojem ekoturismu, který přináší prospěch i místním lidem, proto sehrávají v ochraně africké přírody i nadále klíčovou úlohu.

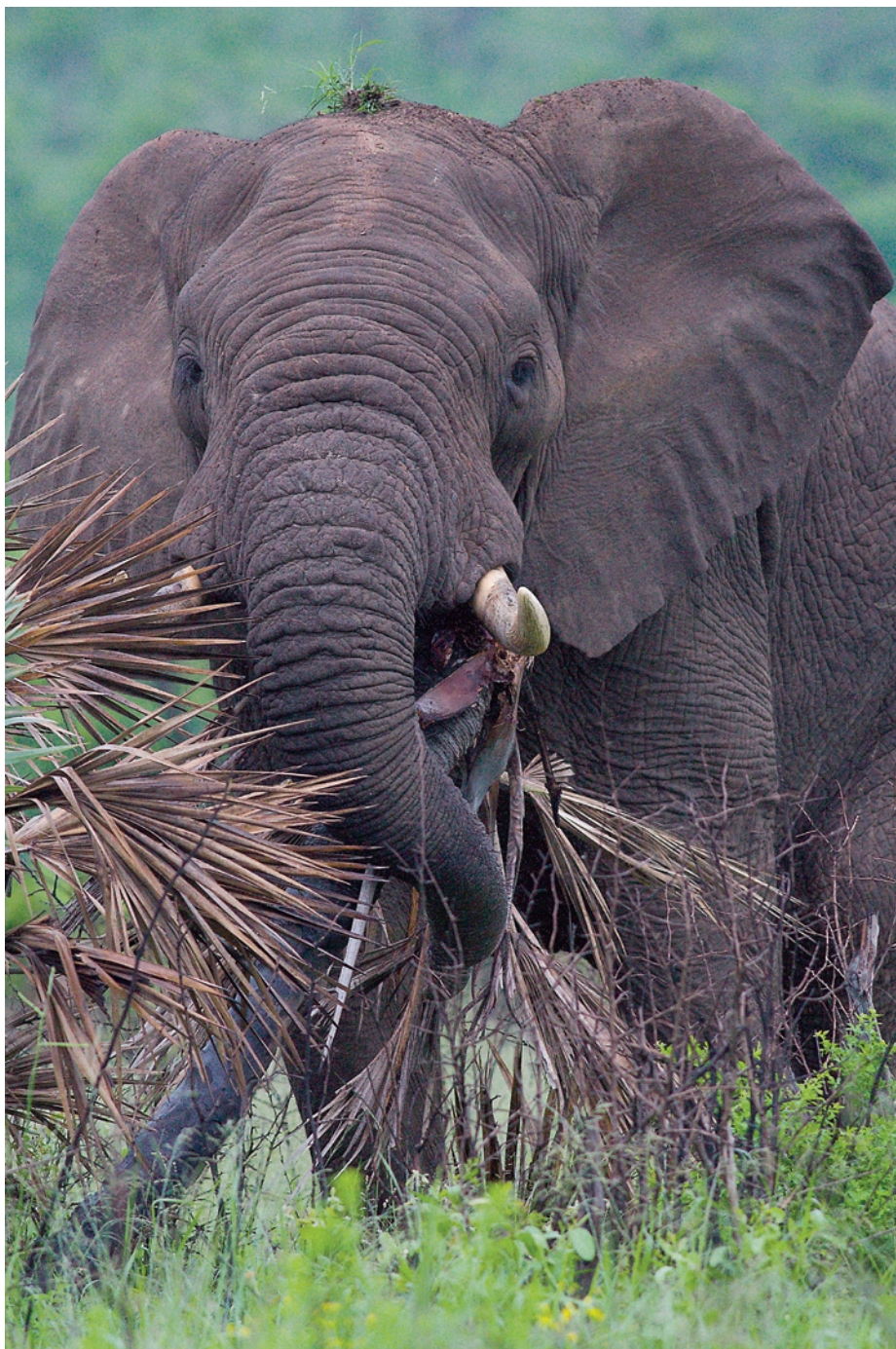
Mezi úspěšné příklady patří systém chráněných území v relativně vyspělé Jihoafrické republice včetně hustě zalidněné provincie KwaZulu-Natal. Na ploše jen o něco větší, než je Česká republika, žije 11 mil. obyvatel a každý rok jich přibude dvě stě tisíc. Tato provincie má, na rozdíl od zbytku JAR, autonomní správu chráněných území. V KwaZulu-Natal najdeme dvě ojedinělá a zároveň nejstarší chráněná území Afriky: Simangalino Wetland Park (3 300 km²) a Hluhluwe-iMfolozi Park (zkratka HiP), známý i pod poangličtěným názvem Umfolozi (950 km²).

Pohnutá historie nejstaršího chráněného území kontinentu

Současný návštěvník se může domnívat, že se nalézá v dobře chráněném přírodním ráji plném zvířat, který je pod ochranou už přes 100 let. Historie tohoto úžasného parku prošla dramatickým vývojem. Území HiP nese známky osídlení již z doby kamenné, kolem roku 1500 se zde usídlily bantuské kmeny. Oblast byla vždy bohatá na volně žijící živočichy, v letech 1818–1828 sloužila jako lovecký revír pro krále Šaku. Kvůli spavé nemoci, přenášené mouchou tse-tse, a malárii byla oblast v 19. století vysídlena. Evroptští přistěhovalci zde vyhlásili v roce 1895 chráněné území bez možnosti lovu zvířat. Jednalo se o dvě naprosto rozdílné plochy iMfolozi a Hluhluwe, jejichž původní rozloha dosahovala asi tři čtvrtiny současné velikosti parku. Nicméně ani tomuto území se v první polovině 20. století nevyhnula drama, protože se kolem začaly množit farmy a vzrostlo osídlení. Pro ochranu dobytka před spavou nemocí byly vykáceny velké křovinaté plochy a v letech 1920–1942 bylo v rámci velkoplošného omezování výskytu mouchy tse-tse vybito na 100 000 velkých zvířat včetně slona, lva, geparda a psa hyenovitého. Výjimku tvořili levhart, hyena skvrnitá a nosorožec. V roce 1945 byla ochrana celého území de facto zrušena. Problém s mouchou tse-tse posléze vyřešily masivní letecké postřiky DDT a roku 1952 území přešlo pod správu tehdejší provincie Natal. Až v roce 1989 došlo ke spojení obou izolovaných území robustním koridorem o ploše 250 km² do jednoho celku o rozloze bezmála tisíc čtverečních kilometrů. Národní park byl s výjimkou říčních hranic oplocen, stejně jako je tomu skoro u všech chráněných území v Jižní Africe.

Svěží savany a celoroční řeky

Zvlněná krajina HiP dosahuje nadmořské výšky v rozpětí 580–900 m. Pokrývá ji především dobře vyvinutá savana s převahou akácií několika druhů (*Acacia burkei*, *A. robusta*, *A. grandicornata*, *A. tortilis*, *A. nigrescens*, *A. nilotica*), kterou místy střídá křovinatá buš (s dominancí *Acacia luederitzii*, krabilu *Ehretia rigida* a gréwie *Grewia flavescens*). Břehy meandrujících a celoročně vodnatých řek (Hluhluwe, Bílá a Černá Imfolozi) lemují lesy s výrazným zastoupením fíkovníků, na východě jsou otevřenější travnaté pláně. Naopak v místech s většími srážkami jsou zapojené lesní útvary, tvořené zejména břestovcem *Celtis africana*, „kaferskou švestkou“ *Harpephyllum caffrum*, proteou *Protea sylvaticus* a fíkovníkem *Ficus craterostoma*. Blízkost Indického oceánu s teplými vodními proudy zajišťuje celoročně mírně teplé a vlhkostí nestrádající podnebí na hranici tropic-

Slon africký dosahuje početnosti okolo 300 jedinců a patří mezi důležité činitele udržující otevřenější plochy v krajině HiP. Největší samci mohou vážit až 4,5 tuny.

kého a subtropického pásma. Roční srážky dosahují zpravidla okolo 700 mm, ve vyšších polohách až 1 200 mm. Bohatší a mocnější půdy se vyvinuly na sopečných horninách, chudší ve vyšších partiích na pískovcích. Rozsah travnatých a lesnatých formací se podle sledování od 18. století měnil v závislosti na velikosti a struktuře populací tzv. megabýložravců (velkých býložravců dosahujících hmotnosti nejméně 100 kilogramů, jako je slon africký, nosorožci nebo buvol kaferský). Skutečnost, že se zde vyskytují svěží přírodní stanoviště, podmíněná dostatkem srážek a celoroční vodnatostí řek, podporuje velmi vysokou rozmanitost i početnost živočichů.

Živé prostředí, dlouhodobá ochrana a repatriční programy: základ vysoké diverzity

HiP se za poslední půlstoletí stal stabilním stavebním kamenem africké ochrany přírody a je světově známý především jako kolébka záchrany a rozmnožování prakticky vyhubeného nosorožce širokohubého jižního (*Ceratotherium s. sinum*). Na začátku 20. století se poslední zbytky populace odhadovaly na 20–50 kusů. Přesto se podařilo díky vyhlášení rezervace a podpoře reprodukce zdecimovanou populaci zotavit a její početnost začala postupně narůstat. V současnosti zde žije 1 500–2 000 jedinců! Místní populace se rovněž stala zdrojem pro repatriaci nebo nově vysazení zvířat i v dalších parcích na různých místech Afriky. Celoafrická populace se dnes odhaduje na 17 000 jedinců. Podobně zásadní význam má HiP i pro ochranu menšího nosorožce dvourohého (*Diceros bicornis*), jehož současná populace se ve vlastním parku blíží 400 ku-

Lev je v HiP díky husté vegetaci k vidění jen občas, přestože se jeho populace celkově pohybuje okolo stovky jedinců. Některá zvířata trpí tuberkulózou skotu.

sům. V celé Africe se pak jejich počet odhaduje na 4 000. Smutnou pravdou je, že při příchodu bělochů na africký kontinent zde žilo více než milion nosorožců dvourohých a ještě v roce 1960 více než 65 tisíc kusů. Nejhuř dopadl západoafrický poddruh nosorožce dvourohého, který byl před pár lety definitivně vyhuben na posledních lokalitách v severním Kamerunu. Prakticky stejný osud potkal nosorožce širokohubého severního, jenž byl v minulosti běžnější než jeho jižní příbuzný a jehož početnost na začátku 20. století přesahovala 3 000 kusů. Podle novějšího výzkumu, na němž se podíleli i vědci z ČR, musíme jižní poddruh nosorožce širo-

kohubého považovat za samostatný druh.

Co je důvodem takového zdecimování populací? V případě nosorožců primárně nejde o ztrátu přirozeného prostředí, ale hlavně o pytláctví kvůli jejich rohům, kterým jsou asijským tradičním lékařstvím přisuzovány afrodiziakální a léčivé účinky a které se v některých arabských zemích používají na výrobu rituálních pouzder na cenné dýky. Před pár lety se zdálo, že vynález viagry a podobných preparátů věští konec tohoto barbarství a nosorožcům se bude dařit lépe. Bohužel, poslední léta to nepotvrzují a situace se nadále zhoršuje. Například jen v provincii KwaZulu-Natal se v roce 2012 stalo obětí pytláků 62 nosorožců (z toho 7 dvourohých), přičemž ještě v roce 2007 nebylo ilegálně zabito ani jedno zvíře! V celé Jižní Africe bylo v roce 2012 upytlačeno téměř 600 nosorožců, paradoxně většinou v dobře střežených národních parcích. Někdy zločinu většinou vedou k zákazníkům do Jemenu a hlavně do lidnaté Číny.

Nosorožci nejsou jediným pokladem místní fauny. Díky záchrannému programu se zde vyskytuje i slušná populace slona afrického (okolo 300 kusů), repatriovaného sem ve druhé polovině 20. století z Krugerova národního parku. Lev (vysazený zde po roce 1958) není v husté vegetaci běžně k vidění, ale v současnosti se tu pohybuje okolo stovky těchto zvířat. Na otevřených pláních rezervace žije zhruba deset gepardů štíhlých (návrat po roce 1965). Hyena skvrnitá je sice řídce, ale celoplošně rozšířená. Měli jsme štěstí a všechny tyto predátory jsme při naší výpravě pozorovali. Ani levhart zde není vzácný, ale zahlédnout ho můžete jen zřídka. Mezi další výrazné reprezentanty místní fauny patří například buvol kaferský, žirafa síťovaná, antilopa nyala, kudu velký, antilopa impala

Nosorožec širokohubý váží až 2 tuny a patří mezi ikony HiP: početnost místní populace přesahuje 1 500 kusů.

(24 000 kusů) nebo pakůň žíhaný. Prudce proudící řeky nejsou optimálním životním prostorem pro hrocha obojživelného, a tak se zde vyskytuje pouze v malém počtu. Krokodýl nilský je naopak v řekách běžný a pozorovali jsme, že jeho kořisti jsou i mláďata slonů.

Zcela samostatnou kapitolu představuje jeden z nejzávažnějších predátorů africké fauny, pes hyenovitý (*Lycaon pictus*). Ještě ve 2. polovině 20. století byl rozšířen nejméně na dvou třetinách subsaharské Afriky v 39 zemích, v současnosti se objevuje pouze v malých roztržštěných ostrůvcích ve 13 státech. Jeho souhrnná početnost se odhaduje pouze na 4 000–6 500 jedinců. Vyznačuje se překvapivě vysokou účinností lovu a úrovní sociálního života. Vytváří smečky o 10–30 jedincích, jsou však známy případy, kdy smečka měla i více než 200 jedinců, jak před sto lety uvádí z Keni dánská autorka známého, později úspěšně zfilmovaného autobiografického románu *Vzpomínky na Afriku* Karen Blixenová. Vysoká míra ohrožení psů hyenovitých souvisí s rozpadem původního prostředí a se zalidňováním krajiny, s vystřílením a také snadným epidemickým šířením chorob (zvláště psinky) v místech kontaktu s domácími psy. Kvůli soužití v societě a kočovnému způsobu života tento druh potřebuje až neuvěřitelně velká území v řádech stovek až tisíců kilometrů čtverečních málo ovlivněná lidskou činností. Studie dokládají, že šestičlenná smečka ročně uloví na 300 antilop impal. Proto mohou životaschopné populace osidlovat pouze chráněná území o ploše několik tisíc čtverečních kilometrů. Hluhluwe-iMfolozi je z tohoto pohledu malým zázrakem a velkým ochrannářským úspěchem současně: V roce 1980 zde byl pes hyenovitý prakticky vyhuben, proto bylo repatriováno 22 jedinců. V následujících letech byla občas populace posílena jednotlivými psy zvenčí a kolem roku 2010 se početnost přiblížila stovek jedinců v 8 smečkách. Vůdci smeček jsou vybaveni telemetrickými obojky, a tak je jejich pohyb víceméně trvale sledován. Toto chráněné území má v současnosti zřejmě největší hustotu psů hyenovitých v Africe a bývají zde pozorováni stále častěji. Nicméně se kvůli velikosti

Pes hyenovitý, jeden z nejohroženějších savců v Africe. V HiP se díky dlouhodobé ochraně a podpoře vyskytuje osm smeček v celkové počtu, který se blíží i s mláďaty stove.

a oplocení většiny parku, zalidnění jeho okolí, konkurenci dalších predátorů, zejména lvů a hyen skvrnitých, dá předpokládat, že bude šťastím, když se podaří udržet životaschopnou populaci i do budoucna.

Ochrana parku a turistické využívání jedno jsou

Park má kvalitně vybudovanou návštěvnickou infrastrukturu. Osnovná cesta je asfaltová (byť s dírami) a slušně je udržováno i 300 km nepevných cest. Pro pozorování zvěře slouží tři skryté pozorovatelné umístěné u vody. Zvláště v období sucha je zde hojně zvířat. Oblíbená jsou také tzv. místa k odpočinku a posezení s jídlem, nacházející se v místech s krásnou scénérií, a vybavená toaletami, lavicemi i grilovacími náčiním. Pro nocleh slouží dva dobře vybavené a do krajiny citlivě zakomponované kempy s pohodlnými chatkami. V obou kempech se nachází obchod se suvenýry, mapami, brožurami a nápoji. Užitečná je přehledná magnetická mapa, kam návštěvníci a strážci parku zaznamenávají aktuální výskyt pozorovaných živočichů. V parku je k dispozici ještě několik dalších luxusnějších zařízení, která jsou však pro běžného návštěvníka cenově obtížně dostupná.

V plánu péče jsou mj. uváděny problémy a rizika ohrožující existenci parku, který poskytuje práci zhruba sedmi stovkám lidí. To je v oblasti, kde je oficiálně hlášena 75% chudo-

ba a 80% ekonomicky neaktivních lidí, samozřejmě významné. Pro zdejší oblast je typická i nízká úroveň vzdělanosti. Základní vzdělání má 37% lidí, druhý stupeň absolvuje 15% žáků, pouze 4% mají maturitu a 1% pak dosáhne na vysokoškolský diplom. Jihoafrická republika patří v Africe v posledních desetiletích k zemím s relativně pomalu narůstající populací mezi 1–2% ročně, ale v okolí parku se počet obyvatel zvyšuje každoročně o 2,5%. To znamená, že se za jednu generaci zdvojnásobí. Mezi další rizika pro zdejší přírodu patří i výskyt tuberkulózy skotu, napadající smrtelně nejen buvolů, ale i další zvířata včetně lvů. V rezervaci se uplatňuje promyšlené řízení požárů. Správa chráněného území se snaží působit i na části navazujícího území mimo vlastní park, která mají přírodě blízký charakter a slouží jako jakési neoficiální nárazníkové pásmo.

Již strohá čísla naznačují, že budoucnost tohoto unikátního chráněného území nebude vůbec jednoduchá. Na druhou stranu pohnutá historie existence celého parku a v současnosti dobrý stav jeho přírodního prostředí jsou i určitou nadějí do dalších let. Pro profesionální ochranu přírody představuje park přesvědčivý důkaz, že vytrvalost a odbornost v kombinaci s trochou štěstí se mohou dlouhodobě vyplatit.

Fotografie František Pelc
Autor je ředitelem AOPK ČR

SUMMARY

Pelc F.: The Hluhluwe-iMfolozi Park. Due to its Dramatic History, the Oldest Africa's Protected Area Resembles Noah's Ark

The Hluhluwe-iMfolozi Park, formerly known as the Hluhluwe-Umfolozi Game Reserve, is the oldest proclaimed natural park in Africa. It consists of 960 km² of hilly topography located 280 km north of Durban in central Zululand, KwaZulu-Natal, South Africa. The Hluhluwe and Umfolozi Game Reserves were separately proclaimed in 1897. Connected through a corridor of state-owned land, the reserves were formally joined in 1989 to create the Hluhluwe-Umfolozi Game Reserve. The north of the park is more rugged and mountainous with forests and grasslands,

while the south and west is more undulating with open savannah. The wide range of plant life in the park as well as highly fertile habitats, long-term protection and effective re-introduction programmes for wild animal species resulted in high species diversity in mammals, birds, reptiles and amphibians. Lions (*Panthera leo*), elephants (*Loxodonta africana*) and African wild dogs (*Lycaon pictus*) have been successfully re-introduced into the park. The protected area harbours the most numerous Southern White Rhino (*Ceratotherium s. simum*) population all over the world, numbering 1,500 – 2,000 individuals. In addition, there also are almost 400 threatened Black Rhinos (*Diceros bicornis*) in the park. The park has an extensive 300 km road network and there are picnic sites, visitor camps and other tourist facilities. The Hluhluwe-iMfolozi Park provides 700 jobs for local people, thus playing an important role in regional economy.